

Серія «Педагогіка»

УДК 378:37.01

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-5\(5\)-236-247](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-5(5)-236-247)

Авраменко Оксана Олександрівна кандидат педагогічних наук, доцент, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова 28, м. Умань, тел.: (068) 103-28-72, <https://orcid.org/0000-0003-1295-8841>

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація Пріоритетним напрямом в освітній галузі нашої держави є патріотичне виховання, яке відіграє роль об'єднуючого консолідуючого фактора у суспільному розвитку, спрямованого на вироблення життєвої позиції людини, становлення її як особистості, як громадянина своєї держави.

Особливо актуальним є виховання патріотизму у здобувачів вищої освіти, що зумовлено необхідністю національного відродження та розбудови української демократичної держави. Перед вузами вищої освіти ставиться важливе завдання – це виховання патріота України, готового самовіддано будувати її, як суверенну і демократичну державу, захищати її кордони, здатного виявляти національну гідність, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві.

Проаналізовано історичний шлях ставлення до патріотизму, як особистісної якості та визначено, що патріотизм, притаманний українцям здавна, із глибини віків і є продуктом соціально-економічних та духовно-культурних процесів.

Проведено аналіз дефініції «патріотизм», під яким дослідники розуміють цілісну систему життєтворчої позиції людини, що містить емоційні, когнітивні, мотиваційні, поведінкові, вольові патерни взаємодії її з Батьківщиною, власним народом, землею, де вона народилась і проживає, і з собою як представником свого народу, що проявляється: через любов і повагу до своєї землі; прийняття та примноження історичної, релігійної та культурної спадщини свого народу за умови збереження поваги до інших народів; активну життєву позицію особистості щодо акумулювання й примноження народних здобутків для наступних поколінь.

Проблема патріотичного виховання завжди посідала одне з чільних місць у дослідженнях вчених минулого і сучасності. Патріотичне виховання

визначається як планомірна виховна діяльність, спрямована на формування у вихованців почуття патріотизму і включатиме розвиток любові до Батьківщини, національної самосвідомості та гідності; дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій; потребу зробити свій внесок у долю України; прагнення праці на благо рідної країни, її народу.

Ключові слова: патріотизм, патріотичне виховання, патріотичні почуття, заклад вищої освіти.

Avramenko Oksana Oleksandrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Sadova St., 28, Uman, tel.: (068) 103-28-72, <https://orcid.org/0000-0003-1295-8841>

PATRIOTIC EDUCATION OF STUDENT YOUTH AS AN IMPORTANT COMPONENT OF SPECIALISTS TRAINING IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract. The priority direction in the field of education of our country is patriotic education which plays the role of a unifying consolidating factor in a social development aimed at developing a person's living position, his formation as a personality, as a national of his country.

Education of patriotism in the students of higher educational institutions is especially urgent, which is due to the need for national revival and development of the Ukrainian democratic country. Higher educational institutions have an important task – that is to educate a patriot of Ukraine ready to build it selflessly as a sovereign and democratic country, protect its borders, able to show national dignity, promote civil peace and harmony in society.

Historical way of attitude to patriotism as a personal quality was analyzed and it was determined that patriotism characteristic for Ukrainians for a long time from the depths of centuries and was a product of social-and-economic and spiritual-and-cultural processes.

Analysis of the definition of "patriotism" which researchers understand the holistic system of a person's life creating position containing emotional, cognitive, motivational, behavioural, volitional patterns of interaction with his Motherland, his native people, the land where he was born and lives, and with himself as a representative of his people which is manifested: through love and respect to his land; acceptance and increase of the historical, religious and cultural heritage of their people with the condition of respect preservation to other peoples; active living position of a personality in relation to the accumulation and increase of national achievements for future generations was carried out.

The problem of patriotic education has always occupied one of the leading places in the researches of scientists of the past and present. Patriotic education is

defined as a planned educational activity aimed at forming a sense of patriotism in students and includes the development of love for the Motherland, national identity and dignity; careful attitude to the native language, culture, traditions; the need to make a contribution to the fate of Ukraine; desire to work for the benefit of the native country, its people.

Keywords: patriotism, patriotic education, patriotic feelings, higher educational institution.

Постановка проблеми Формування національної інтелігенції, сприяння збагаченню і оновленню інтелектуального генофонду нації, виховання її духовної еліти - завдання, що стоїть перед закладами вищої освіти на одному рівні з підготовкою висококваліфікованих фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Сьогоднішня молодь – це завтрашні політики, економісти, викладачі та інші фахівці, які займуть провідні позиції в суспільстві, і стануть лідерами в тій або іншій сфері діяльності [5, 169 - 174].

В Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, зазначено, що найважливішим пріоритетом патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації.

Відтак, кожен студент закладу вищої освіти повинен засвоїти ключові компетентності, які необхідні для особистої реалізації та розвитку, активного громадянського життя та соціальної єдності.

Проблеми формування національної свідомості та виховання молодого покоління є вельми популярними серед сучасних дослідників, серед яких слід виділити роботи О. Бабакіної, В. Борисова, Л. Даниленко, О. Жаровської, О. Колодій, Т. Лонгвиновської, І. Ляшенко, В. Матящук, Т. Мироненко, С. Мотики, Г. Назаренко, Т. Равчина, А. Фрідріх, К. Чорної, І. Щербака та ін. Загалом вони сходяться на думці, що система вищої освіти має спрямовуватися на виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення нею свого громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина-патріота України як світоглядного чинника розвитку культурного і творчого потенціалу нашого народу.

Мета статті – розглянути патріотичне виховання студентської молоді як важливу складову підготовки фахівців у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження Нині в умовах зовнішніх загроз і внутрішніх викликів питання патріотичного виховання дітей та молоді в Україні набуло особливої актуальності на різних рівнях – державному, науковому, громадському.

Відповідно у Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті відзначається: «Головна мета української системи вищої освіти –

створити умови для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формувати покоління здатного створювати й розвивати цінності громадянського суспільства». Досягнення даної мети конкретизується через систему таких виховних завдань:

- утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;
- виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки;
- підвищення престижу військової служби, а звідси культивування ставлення до солдата як до захисника вітчизни, героя;
- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;
- сприяння набуттю дітьми та молоддю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спілкуватися з соціальними інститутами, органами влади, спроможності дотримуватись законів та захищати права людини, готовності взяти на себе відповідальність, здатності розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів;
- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;
- утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства;
- культивування кращих рис української ментальності: працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи;
- формування мовленнєвої культури; – спонукання зростаючої особистості до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму [7].

Патріотизм як соціально-психологічне почуття має широку гаму проявів: від гордості за досягнення Вітчизни (в науці, економічній діяльності, спорті і т. д.), поваги до історичного минулого, дбайливого ставлення до народної пам'яті, збереження та опанування національними і культурними традиціями до гіркоти переживань за невдачі і втрати рідної країни, страждань через її біди» [20, с. 471].

Філософський енциклопедичний словник визначає дефініцію поняття «патріотизм» як любов до Батьківщини, відповідальність за її долю, й готовність служити її інтересам. [20, с. 594].

Енциклопедія політичної думки зазначає, що патріотизм – це «любов до батьківщини, яка включає в себе готовність постати на її захист та діяти в її інтересах [4, с. 270].

Універсальний словник-енциклопедія, трактує «патріотизм», як позицію, яка поєднує відданість і любов до Батьківщини, солідарність із власним народом та повагу до інших народів і пошану до їхніх суверенних прав» [19, с. 1032].

В Академічному словнику української мови «патріотизм» тлумачиться як «любов до своєї батьківщини, відданість своєму народові, готовність для них на жертви й подвиги [15, с. 97].

У словнику з педагогіки пояснюється, що патріотизм (грец. patriotes – земляк, співвітчизник) – це відданість своїй батьківщині, прагнення своїми діями служити її інтересам, готовність іти на жертви в ім'я інтересів свого народу. [17, с. 735].

У різні роки до проблеми патріотичного виховання зверталися філософи, педагоги, громадські діячі.

В письмових джерелах народної педагогіки Київської Русі простежуємо прихильність до ідей патріотичного виховання, зокрема у творі «Повчання» дітям В. Мономаха розкривається зміст поняття «патріотизм», що підносить такі морально-духовні якості особистості, як вірність, стійкість, добродійність, мужність.

Серед творців великої парадигми української духовності та патріотизму провідне місце займають української класики Григорій Сковорода, Тарас Шевченко та Іван Франко. Вони писали не лише про трагічну історію, поневіряння, боротьбу свого народу за незалежність та свободу, а й були провісниками вільної і демократичної України.

Завдання патріотичного виховання полягає в набутті молоддю соціального досвіду та успадкуванні культурних надбань українського народу, вважав Г. Ващенко і підкреслював глибоку повагу до виховання патріотизму, що базується як на національній гідності, так і на гідності людської спільноти, водночас визнаючи необхідну умову для свободи в житті народу - можливість мати власну державу, відстоювати власні погляди та уподобання. За Г. Ващенко, патріотизм та моральність будується на основі віри в ідеали: «Традиційний ідеал – це не вишита сорочка, яку можна скинути і все ж таки залишатися українцем. Ідеал людини – це те краще, що створив народ у розумінні властивостей людської особистості та її призначення» [2, с. 108].

І. Бех визначає патріотичне виховання, як керівництво індивідуальним становленням особистості як патріота, що передбачає формування ціннісного позитивного (пізнавально-емоційного) ставлення до Батьківщини. Психічну структуру людського ставлення становлять своєрідний сплав пізнавальних і емоційних утворень, де останній компонент вважається провідним.

За визначенням М. Пірен категорія «патріотизм» це суспільно-психологічне і моральне почуття, яке включає в себе відданість і любов до своєї Батьківщини, до свого народу, здатність до захисту їх від зовнішніх ворогів [14, с. 262].

На його переконання професор О. Вишневського патріотичне почуття українців є емоційним аспектом національно-державницького світогляду і має будуватися на засадах національних вартостей, до яких учений відносить: українську ідею, що втілює в собі прагнення до державності та соборності, готовність до самопожертви у випадку потреби захисту Батьківщини, почуття національної самопошани і гідності, історичну пам'ять, пошану до державних та національних символів та до гімну України, любов до рідної культури, мови, національних свят та традицій, пошану до Конституції України і до обраних демократично владних чинників [3, с. 241].

Петрочко Ж. В. чітко виділяє психолого-емоційну основу його суті і зазначає, що Інститут проблем виховання НАПНУ, вбачає в патріотизмі «особливе, тобто безумовне і високосмислове почуття – цінність, яке характеризує ставлення особистості до народу, Батьківщини, держави та до самого себе».

Український історик В. Липинський писав: «Бути патріотом – це значить бажати всіма силами своєї душі створення людського, державного і політичного співжиття людей, що житимуть на Українській землі, а не мріяти про втоплення у Дніпрі більшості своїх же власних земляків. Бути патріотом – це значить шукати задоволення не в тім, «щоб бути українцем», а в тім, щоб було честю носити ім'я українця. Бути патріотом – це значить вимагати гарних і добрих учинків від себе, як від українця, а не ненавидіти інших тому, що вони «не українці». Врешті, бути патріотом, це значить, будучи українцем, виховувати в собі громадські, політичні, державотворчі прикмети...»[10].

Науковець О. Мельникова зазначає, що патріотизм є елементом як суспільної, так і індивідуальної свідомості. На рівні суспільної свідомості під патріотизмом мається на увазі національна і державна ідея єдності і неповторності цього народу, яка формується на основі традицій, стереотипів, історії і культури кожної конкретної нації. На рівні індивідуальної свідомості під патріотизмом розуміється любов до Батьківщини, гордість за свою країну, прагнення пізнати, зрозуміти й поліпшити її [11, 83– 89].

Базовими складниками почуття патріотизму доцільно вважати: 1) любов до Батьківщини, народу, держави; 2) діяльну відданість Батьківщині; 3) суспільно значущу цілеспрямованість; 4) моральну стійкість; готовність до самопожертви; 6) почуття власної гідності».

О. Вишневський виділяє три різновиди патріотизму: етнічний, що ґрунтується на почутті власної причетності до свого народу, на любові до рідної культури, до власної історії; територіальний, що ґрунтується на любові до того місця на землі, місцевості, ландшафту, клімату, де людина народилася; державницький, що ґрунтується на побудові власної держави, її самовизначенні і пов'язується із поняттям громадянськості.

Аналіз категорії «патріотизм» дає змогу визначити теоретичні основи патріотизму в суспільстві, що базуються на таких наукових підходах:

- патріотизм є глибоко соціальним за своєю природою, становить не тільки ознаку суспільства, а й джерело його існування й розвитку, атрибут життєздатності, а іноді й виживання соціуму;
- на сучасному етапі розвитку суспільства відродження патріотизму повинно сприйматися як найважливіша умова відродження держави;
- у ролі першооснови патріотизму повинна виступати особистість, основним завданням якої є усвідомлення власної історичної, культурної, національної, духовної належності до Батьківщини як засадничого положення, що детермінує зміст і стратегію її життя;
- істинний патріотизм насамперед повинен бути духовним, тому передбачає безкорисливість, самовіддане, аж до самопожертви, служіння Батьківщині [8].

Патріотичні почуття не виникають у людей самі по собі. Це результат довготривалого цілеспрямованого виховного впливу на людину, починаючи з раннього віку.

Загальні етапи виховання патріотизму особистості визначені О. Стьопіною, передбачають: виховання любові й поваги до своїх батьків, своєї родини (дошкільний вік); виховання позитивного ставлення до «малої батьківщини» (свого міста, краю, регіону) тобто етнічна само ідентифікація (підлітковий вік); виховання позитивного ставлення до своєї країни, тобто державницького патріотизму (юнацький вік); виховання усвідомлення своєї належності до історичної спільноти та культурно-релігійної традиції (юнацький вік); виховання доброзичливого ставлення до всіх народів світу – якість, притаманна високодуховній особистості, яка формується у процесі самовиховання протягом усього життя.

На думку Н. Снопко «діяльність з патріотичного виховання детермінується суспільними стосунками, носить соціальний характер, має практичний бік, дає можливість виховати гуманістично спрямовану особистість, високу громадянськість, професіоналізм і відповідальність, уміння застосувати спеціальні знання в повсякденній практиці; пізнавальна функція дозволяє осмислювати взаємозумовленість різних сфер життєдіяльності суспільства, розвивати інтерес до підвищення культури [16, с. 23]. Кожен заклад вищої освіти повинен вбачати в такій діяльності багаторівневе, багатовекторне та системне формування фахової патріотичної компетентності студентської молоді залежно від галузевої специфіки та стандартів вищої освіти.

Визначальними соціальними умовами ефективності системи виховання патріотизму є: наявність загальнодержавних ідеології і цінностей, облік соціальних і етнічних особливостей тих, хто навчаються, висока ефективність

мотивацій патріотичної поведінки, оптимізація її елементів відповідно до нових соціальних реалій і інформаційно-комунікаційних можливостей, стійкість управління системою.

Ефективність патріотичного виховання забезпечується дотриманням наступних фундаментальних принципів виховання:

– принцип національної спрямованості виховання, який передбачає формування у молоді національної свідомості, любові до України, свого народу, шанобливого ставлення до його культури, здатності зберегти свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави;

– принцип культуровідповідності, який передбачає виховання як культуротворчий процес, спрямований на формування базової культури особистості на набутому морально-етичному досвіді людства;

– принцип гуманізації виховного процесу зосереджує увагу на особистості як вищій цінності;

– принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії передбачає, що учасники виховного процесу виступають рівноправними партнерами у процесі спілкування, беруть до уваги точку зору один одного, визнають право на її відмінність від власної, узгоджують свої позиції;

– принцип цілісності означає, що виховання організовується як системний педагогічний процес, спрямований на гармонійний та різнобічний розвиток особистості, формування в неї цілісної картини світу, передбачає забезпечення наступності напрямів та етапів виховної роботи;

– акмеологічний принцип вимагає орієнтації виховного процесу на вищі морально-духовні досягнення і потенційні можливості особистості, створення умов для досягнення нею життєвого успіху, розвиток індивідуальних здібностей;

– принцип особистісної орієнтації означає, що загальні закони психологічного розвитку проявляються у кожній людині своєрідно і неповторно;

– принцип життєвої творчої самодіяльності передбачає становлення особистості як творця свого життя, який здатен приймати особисті рішення, і нести за них відповідальність, повноцінно жити і активно діяти, постійно самовдосконалюватися, адекватно і гнучко реагувати на соціальні зміни;

– принцип толерантності передбачає інтегрованість української культури в європейський та світовий простір, формування у вихованців відкритості, толерантного ставлення до цінностей, відмінних від національних ідей, до культури, мистецтва, вірувань інших народів, здатності диференціювати спільне та відмінне в різних культурах, сприймати українську культуру, як невід'ємну частину загальнолюдської;

– принцип врахування індивідуальних задатків і здібностей студентів, рівнів їхнього інтелектуального та загальнокультурного розвитку, специфіки курсу навчання і майбутньої спеціальності;

– партнерство як форма стосунків між викладачами і студентами, співпраця у вирішенні питань навчання, відпочинку, побуту, підтримка і стимулювання студентських ініціатив;

– єдність навчання, виховання та науково-дослідної роботи, що передбачає добросовісне виконання кожним студентом своїх функціональних обов'язків і громадських доручень, участь у науково-дослідній роботі та громадському житті групи, курсу, факультету, університету;

– цілісність і системність виховного впливу на студентів ректорату, деканату, кафедр, інших структурних підрозділів університету, викладачів, студентських самоврядних організацій; пріоритет загальнолюдських цінностей, їх органічне поєднання з цінностями національними [18].

Водночас В. Мірошніченко [12] подає такі складники патріотичного виховання: інформаційний (надання інформації для усвідомлення патріотичних цінностей та ідеалів українського народу); організаційний (безпосередня організація навчально-виховного процесу з метою оволодіння науковими фактами, поняттями, теорією про природу та суспільство, нормами поведінки, соціальними відносинами, звичаями, традиціями); стимулювальний (стимулювання патріотичного самовдосконалення та самовиховання, формування патріотичних переконань, практичних навичок та умінь реалізації патріотичних якостей і почуттів у процесі навчальної, виховної та практичної діяльності); оцінний (визначення та оцінка рівня патріотичної вихованості).

Практика доводить, що найбільш результативним формування патріотично налаштованої особистості буде за умови застосування у навчально-виховному процесі закладу вищої освіти інноваційних педагогічних технологій: інтерактивних занять, факультативних курсів, екскурсій, заходів соціального проектування, пошуково-дослідницької діяльності, музейної справи, молодіжного самоврядування, експериментальної роботи тощо [9, с.66-71].

У дослідженні, присвяченому патріотичному вихованню молоді О. Ванєєв виділяє наступні види та форми молодіжної діяльності [1, с. 88-91]: участь в різних молодіжних організаціях, органах студентського самоврядування і координаційних радах; соціальні проекти молоді на громадських засадах; волонтерські проекти.

Основними принципами патріотичного виховання в роботі педагогічного закладу вищої освіти С. Мотика вбачає такі: демократизація і гуманізація виховного процесу, дотримання педагогічної етики, поваги до гідності людини; підготовка педагогічних кадрів високого професійного та духовного рівня, пріоритетність загальнолюдських цінностей як головної методологічної передумови; визнання свободи мислення, права здобувачів вищої освіти на власну думку, політичні та життєві позиції; самовиховання здобувачів вищої освіти, розвиток їхнього потенціалу; професійноорієнтована діяльність здобувача вищої освіти [13, с. 109].

Аналіз науково-теоретичної і практико-орієнтованої літератури, присвяченої оновленню підходів до розуміння і здійснення патріотичного виховання, дає підставу стверджувати, що патріотичне виховання трактується як суспільно-моральний принцип діяльного ставлення до свого народу, що віддзеркалює народну гордість і любов до Батьківщини, громадську відповідальність за її долю. І важливо, щоб кожен заклад вищої освіти став для молоді особистості осередком становлення патріота України, громадянина готового брати на себе відповідальність розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну державу, робити все для її безпеки, сприяти єдності українського народу та громадянському миру й злагоді в суспільстві.

Література:

1. Ванев О.Н. Патриотическое воспитание : возможности муниципальной политики // Право и образование. 2010. № 2. С. 83-92.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава : Полтавський вісник, 1994.
3. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. К.: Знання, 2008. 566 с.
4. Енциклопедія політичної думки. К. : Дух і Літера, 2000. С. 472.
5. Каменєва К. Л. Формування лідерських якостей в юнацькому віці // Педагогічні науки: Зб. наук. пр. Херсон: ХДУ, 2011. Вип. 59. С. 169-174.
6. Киричук О. В. Основні принципи і структура організації виховного процесу в школі // Рідна школа. 1991. №12. С. 3-11.
7. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2015-03-31-konczepczija-naczionalno-patriotichnogo-vihovannya-ditej-ta-molodi> (дата звернення: 25.04.2022).
8. Криворотов Д. А., Ибрагимова Л. А. Социально-педагогические аспекты патриотического воспитания и реализация его функций: монография. Нижневартовск, 2009. 270 с.
9. Кульчицький В. Патріотизм як фактор формування лідерської компетентності молоді людини // Молодь і ринок, 2018. №8. С. 66-71.
10. Лист В. Липинського до Б. Шемета. Писаний у Райхенау 12.12.1925 р. // Мала енциклопедія етнодержавознавства. НАНУ, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К: Довіра, Генеза. 1996. С. 745-746.
11. Мельнікова О. В. Проблеми патріотичного виховання сучасної молоді // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2012. Вип. 2. С. 83-89.
12. Мірошніченко В. І. Система патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників: монографія. Хмельницький: Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2012. 376 с.
13. Мотика С. Виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею // Військова освіта. 2018. № 1. С. 109-116.
14. Пірен М.І. Етнополіка в Україні: соціо-психологічний аналіз: Навч. посібник. К.: Університет "Україна", 2007. 408 с.
15. Словник української мови : в 11 томах. 1975. Том 6. С. 97 URL: <http://sum.in.ua/s/patriotyzm> (дата звернення: 20.04.2022)
16. Снопко Н.М. Психологические механизмы и педагогические основы патриотического воспитания в системе профессионального образования: автореф. ...докт.пед.наук. Москва, 2007. 34 с.

17. Современный словарь по педагогике. Авт.-сост. Е.С.Рапоцевич. Минск: Современное слово, 2001. 928с.
18. Указ президента України № 580/2015 «Про національну доктрину розвитку освіти України у XXI ст.» URL:: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580/2015#n16> (дата звернення: 20.04.2022).
19. Універсальний словник-енциклопедія (УСЕ). URL: <http://slovopedia.org.ua/29/53392-0.html> (дата звернення:20.04.2022).
20. Філософський енциклопедичний словник. Гол. ред. В.І.Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742с.

References:

1. Vaneev O.N. (2010). Patrioticheskoe vospitanie: vozmozhnosti munitsipalnoi politiki [Patriotic upbringing: possibilities of municipal policy]. *Pravo i obrazovanie - Law and education*, 2, 83-92 [in Russian].
2. Vashchenko, H. (1994). *Vykhovnyi ideal [Educational ideal]*. Poltava: Poltavskiy visnyk [in Ukrainian].
3. Vyshnevskiy, O. (2008). *Teoretychni osnovy suchasnoi urkainskoi pedahohiky [Theoretical basis of modern Ukrainian pedagogy]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
4. *Entsyklopedia politychnoi dumky [Encyclopedia of political thought]*. (2000). Kyiv: Dukh i litera [in Ukrainian].
5. Kamenieva, K.L. (2011). Formuvannya liderskykh yakosti v yunatskomu vitsi [Formation of leadership qualities in adolescence]. *Pedahohichni nauky - Pedagogical Sciences*, 59, 169-174 [in Ukrainian].
6. Kyrychuk, O.V. (1991). Osnovni pryntsyipy i struktura orhanizatsii vykhovnoho protsesu v shkoli [Basic principles and structure of organization of the educational process at school]. *Ridna shkola – Native school*, 12, 3-11 [in Ukrainian].
7. Kontseptsia natsionalno-patriotichnoho vykhovannya ditei ta molodi [Concept of national-and-patriotic education of children and youth]. (n.d.) *mon.gov.ua*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2015-03-31-konczepczyia-naczionalno-patriotichnogo-vixovannya-ditej-ta-molodi> [in Ukrainian].
8. Krivorotov, D.A. & Ibragimova, L.A. (2009). *Sotsialno-pedahohicheskie aspekty patrioticheskoho vospitania i realizatsia eho funktsii [Social-and-pedagogical aspects of patriotic education and implementation of its functions]*. Nizhnevartovsk [in Russian].
9. Kulchytskyi, V. (2018). Patriotyzm yak factor formuvannya liderskoi kompetentnosti molodoi luidyny [Patriotism as a factor of the formation of leadership competence of a young person]. *Molod i rynek - Youth and Market*, 8, 66-71 [in Ukrainian].
10. *Lyst V. Lypynskoho do B. Shemeta. Pysanyi u Raikhenau 12.12.1925 [Letter of V. Lypynskiy to B. Shemet. Written in Reichenau on December 12, 1925]*. (1996). Mala entsyklopedia etnoderzhavnavstva NANU, Instytut derzhavy i prava imeni V.M. Koretskoho - Small Encyclopedia of Ethnostate Studies of NASU, Institute of State and Law named after V.M. Koretskyi. Kyiv: Dovira, Heneza [in Ukrainian].
11. Melnikova, O.V. (2012). Problemy patriotichnoho vykhovannya suchasnoi molodi [Problems of patriotic education of modern youth]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohia, teoria i praktyka - Spirituality of a personality: methodology, theory and practice*, 2, 83-89 [in Ukrainian].
12. Miroshnichenko, V.I. (2012). *Systema patriotichnoho vykhovannya maibutnykh ofitseriv-trykordonnykiv [The system of patriotic education of future border guard officers]*. Khmelnytskyi: Vydavnytstvo Nationalnoi akademii Derzhavnoi trykordonnoi sluzhby Ukrainy imeni B. Shmelnytskoho [in Ukrainian].

13. Motyka, S. (2018). Vychovannia patriotyzmu uchnivskoi molodi v umovakh viiskovoho litseiu [Education of patriotism in student youth of the military lyceum]. *Viiskova osvita - Military education, 1*, 109–116 [in Ukrainian].

14. Piren, M.I. (2007). *Etnopolityka v Ukraini: sotsio-psykholohichnyi analiz* [Ethnopolice in Ukraine: social-and-psychological analysis]. Kyiv: Universytet "Ukraina" [in Ukrainian].

15. *Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh* [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]. (1975). *sum.in.ua*. Retrieved from <http://sum.in.ua/s/patriotyzm> [in Ukrainian].

16. Snopko, N.M. (2007) *Psikholohicheskie mekhanizmy i pedahohicheskie osnovy patrioticheskoho vospitania v sisteme professionalnogo obrazovania* [Psychological mechanisms and pedagogical bases of patriotic education in the system of professional education]. Extended abstract of Doctor's thesis. Moscow [in Russian].

17. Rapotsevich, E.S. (2001). *Sovremennyi slovar po pedahohike* [Modern dictionary of pedagogy]. Minsk: Sovremennoe slovo [in Russian].

18. Ukaz Prezydenta Ukrainy № 580/2015 “Pro natsionalnu doktrynu pozvytku osvity Ukrainy u XXI st” [Decree of the President of Ukraine No.580/2015 "On the national doctrine of the development of education in Ukraine in the XXI century"]. (n.d.). *zakon5.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580/2015#n16> [in Ukrainian].

19. Universalnyi slovnyk-entsyklopedia (USE) [Universal Dictionary-Encyclopedia (UDE)]. (n.d.). *slovopedia.org.ua*. Retrieved from <http://slovopedia.org.ua/29/53392-0.html> [in Ukrainian].

20. Shynkaruk, V.I. (Eds.). (2002). *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].